

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка Географічний
факультет
Кафедра економічної та соціальної географії

**«ПРИРОДНІ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЗАКАРПАТТЯ: СУЧАСНИЙ
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ»**

Галузь знань: 10 Природничі науки
Спеціальність: 106 Географія
Освітня програма: Економічна географія
Спеціалізація: Управління розвитком регіону

Кваліфікаційна робота бакалавра
студентки IV курсу
ОР «Бакалавр»
Дідик Яни Миколаївни
Науковий керівник:
к. геогр. н., доц.
Нич Тетяна Василівна

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ	5
1.1. Суть поняття «природні рекреаційні ресурси»	5
1.2. Типологія природних рекреаційних ресурсів	10
1.3. Рекреаційні ресурси як формоутворюючий елемент рекреаційної дестинації	14
РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНІ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЗАКАРПАТТЯ	18
2.1. Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття	18
2.2. Оцінка природних рекреаційних ресурсів як туристичної дестинації	23
2.3. Рекреаційні дестинації Закарпаття	27
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЗАКАРПАТТЯ	33
3.1. Проблеми використання природних рекреаційних ресурсів Закарпаття	33
3.2. Перспективи використання природних рекреаційних ресурсів Закарпаття	37
3.3. Маршрут по рекреаційним ресурсам Закарпаття	40
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	46

ВСТУП

Актуальність теми. Закарпаття, визнане своєю неповторною природною красою та унікальними ландшафтами, стоїть перед важливим завданням збереження та раціонального використання своїх природних рекреаційних ресурсів.

Зростаюча екологічна обуреність та необхідність збереження природних екосистем вимагають вивчення та впровадження ефективних стратегій для управління природними ресурсами. Закарпаття вже давно визнане туристичним регіоном, але для подальшого зростання туристичного потенціалу важливо зберігати та ефективно використовувати природні рекреаційні об'єкти.

Раціональне використання природних ресурсів може сприяти соціоекономічному розвитку регіону через створення робочих місць та збільшення інвестицій. Закарпаття багате не лише природними, але й культурними та історичними цінностями, які також потребують збереження та пристосування для туристичного використання. Зміни клімату стають фактором, який може вплинути на стабільність та доступність природних рекреаційних ресурсів, вимагаючи розробки адаптаційних стратегій.

Усі ці аспекти свідчать про важливість дослідження та розробки стратегій управління природними рекреаційними ресурсами Закарпаття в контексті сучасних викликів та перспектив розвитку регіону.

Мета роботи полягає у вивченні та аналізі сучасного стану природних рекреаційних ресурсів Закарпаття та визначенні перспектив їх використання.

Завдання:

- 1) розкрити сутність поняття «природні рекреаційні ресурси»;
- 2) обґрунтувати типологію природних рекреаційних ресурсів;
- 3) обґрунтувати рекреаційні ресурси як формоутворюючий елемент рекреаційної дестинації;
- 4) описати туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття;

- 5) надати оцінку природних рекреаційних ресурсів як туристичної дестинації;
- 6) описати рекреаційні дестинації Закарпаття;
- 7) обґрунтувати проблеми використання природних рекреаційних ресурсів Закарпаття;
- 8) запропонувати перспективи використання природних рекреаційних ресурсів Закарпаття;
- 9) створити маршрут по рекреаційним ресурсам Закарпаття.

Об'єктом дослідження є природні рекреаційні ресурси Закарпаття. **Предметом** дослідження є сучасний стан цих ресурсів, а також перспективи їх використання з урахуванням екологічної стійкості, туристичного потенціалу, соціоекономічного впливу та збереження культурно-історичних цінностей в регіоні.

Методологічна основа: аналіз літературних джерел - проведено аналіз наукової літератури та джерел, присвячених природним рекреаційним ресурсам, туризму, екології та інших відповідних тем; аналіз та моделювання – використано методи аналізу та моделювання для вивчення перспектив використання ресурсів, їх соціоекономічного впливу та екологічної стійкості; статистичні методи - застосовано статистичні методи для обробки отриманих даних та виведення обґрунтованих висновків; порівняльний аналіз - проведено порівняльний аналіз результатів досліджень та провідних робіт в галузі для з'ясування тенденцій та розробки рекомендацій.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, 3 розділів, висновків. Робота викладена на 49 сторінках, містить 1 таблицю, 6 рисунків. Список використаних джерел містить 30 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

1.1. Суть поняття «природні рекреаційні ресурси»

Поняття "природні рекреаційні ресурси" можна розглядати, розкладаючи його на дві складові: "природні ресурси" і "рекреаційні ресурси". Природні ресурси представляють собою елементи природних об'єктів, які використовуються для задоволення потреб людей і мають різне призначення та цінність для суспільства. Вони характеризуються різними показниками, такими як місце розташування, поширення на території, здатність до відтворення та інші властивості [1].

Класифікація природних ресурсів залежно від важливості та корисності для життєдіяльності людей може поділити їх на ресурси загальнодержавного та місцевого значення. Розглядання цієї класифікації має важливе значення для розуміння правового режиму використання та охорони цих ресурсів.

У юридичній літературі природні ресурси визначаються як природні компоненти та сили природи, які можуть бути використані для виробництва та споживання, задоволення потреб суспільства та поліпшення якості життя людей. За своєю матеріальною сутністю природні ресурси розглядаються як невід'ємна частина географічного середовища.

За визначенням авторів, таких як С.І. Дорогунцов, К.Ф. Коценко, М.А. Хвесик та інші, природні ресурси репрезентують собою комплекс природних умов, що необхідні для життєдіяльності та діяльності людей. Ці ресурси складаються з елементів природи, а їх розподіл і концентрація визначаються природними закономірностями [2]. Зазначається, що природні ресурси існують і використовуються в межах природних умов, що становлять їхню природно-історичну базу [3]. Вони вражають соціальну важливість та корисність природи, яка відповідає потребам людини та утворює складну

сукупність матеріальних елементів та процесів, що розвиваються у часі та просторі. Ці ресурси служать місцезнаходженням взаємодії людського суспільства та природи, відображаючи сферу застосування розуму та зусиль людини.

Економічно дивлячись, природні ресурси мають споживчу вартість, яка визначається їх придатністю, корисністю, техніко-економічними властивостями та потребами суспільства [4]. Використання категорії "природні ресурси" підкреслює глибокий зв'язок природи з господарською діяльністю людини, проте ця взаємодія може призводити до негативних суспільних наслідків та завдавати шкоду природі. Цей взаємодійний процес включає в себе використання природних ресурсів та вплив на природне середовище, вимагаючи врахування аспектів природоохорони.

За висловлюванням В.Ф. Семенова, природні ресурси та природні умови, що формують природно-ресурсний потенціал для кожної території, відрізняються значною різноманітністю. Ця різноманітність відображає природні характеристики оточуючого середовища та можливості їх використання для різних потреб. За його концепцією, природні ресурси є тілами та силами природи, які, на даному етапі розвитку продуктивних сил та рівні дослідженості, можуть бути використані для задоволення потреб через пряму участь в матеріальній діяльності [5].

Існує різноманіття класифікацій природних ресурсів, які базуються на різницях у природному генезисі та належності до різних компонентів і сил природи. З огляду на призначення для використання людиною, природні ресурси можуть бути розділені на енергетичні, сировинні та допоміжні для промисловості, їстівні (харчові, кормові, питні), оздоровчі, культурно-естетичні, а також території розглядаються як окремий вид ресурсів.

Внаслідок загострення проблеми раціонального використання природних ресурсів та охорони природи привернула значну увагу класифікація, часто відома як екологічна, що ґрунтується на характеристиці вичерпності природних ресурсів. Згідно з цією системою класифікації, всі природні

ресурси поділяються на такі групи: невичерпні, до яких входять внутрішнє тепло Землі, сонячна радіація, енергія прибою, припливів і відпливів, падаюча вода, вітер та інші; вичерпні відновлювані: лісовий покрив, водні ресурси, лікувальні грязі, лікарські рослини, рослинне паливо і інші; вичерпні невідновлювані: мінеральна сировина, будівельні матеріали [6].

Економічна класифікація природних ресурсів базується на їхньому визначенні як засобів виробництва або предметів споживання. Також природні ресурси розрізняють за їхнім використанням у виробничій системі, враховуючи одно- або багатоцільове призначення. Використання природних чинників у виробничій системі вимагає відповідної оцінки, яку поділяють на технологічну та економічну. Технологічна оцінка визначає придатність тіл або явищ природи для використання в конкретних умовах з урахуванням сучасної або перспективної технології.

Природні ресурси охоплюють різноманітні компоненти, такі як земля, земельні ресурси, надра, води, атмосферний повітряний простір, клімат, радіофреквенційний ресурс, тваринний і рослинний світ, альтернативні джерела енергії. Серед складових навколишнього середовища виділяють водне, повітряне, ґрунтове середовище, рослинний і тваринний світ, геологічне, техногенне та соціальне середовища.

Невідновлювальні природні ресурси охоплюють ті, які не можуть повністю відновити своє кількісне та якісне становище після використання або відновлюють його протягом тривалого періоду [8]. Сюди входять більшість корисних копалин, таких як руди, вугілля, нафта, горючі сланці, мінеральні будівельні матеріали та інше. З іншого боку, поновлювальні природні ресурси включають різноманітні складові, такі як ріки, озера, моря, океани, рослинний і тваринний світ і інше.

Законодавчо в Україні, згідно з Конституцією та Законом України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ, природні ресурси є власністю Українського народу. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування виступають у ролі представників власника від імені Українського народу, виконуючи права

відповідно до законів. Громадяни України мають право використовувати природні ресурси відповідно до законодавства.

Відповідно до Т. В. Ніколаєнка, рекреаційні ресурси охоплюють елементи природного середовища та аспекти соціокультурного характеру, які за своїми характеристиками можуть служити основою для організації рекреаційної діяльності. Інші дослідники, такі як Л.А. Багрова, визначають рекреаційно-туристичні ресурси як синтез природних, природно-технічних та соціально-економічних геосистем та їх елементів, придатних для використання у розвитку галузі при наявності матеріально-технічних можливостей [2].

М.І. Долішній визначає рекреаційні ресурси як ресурси, призначені для профілактики, терапії та медичної реабілітації, а також для оздоровлення та задоволення пізнавальних потреб населення на курортах, туристичних центрах і рекреаційно-туристичних територіях. З іншого боку, Бейдик О.О визначає рекреаційні ресурси як об'єкти та явища природного, природно-антропогенного та соціально-економічного походження, які використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), спеціалізацію та економічну ефективність.

У 80-х роках М.С. Мироненко та І.Т. Твердохлебов, розглядаючи сутність рекреаційних ресурсів, не лише ідентифікували компоненти природного середовища та об'єкти антропогенної діяльності, але й визначили ряд конкретних характеристик, які надають їм потенціал для планування та організації різноманітних видів рекреаційних занять [12]. За їхнім визначенням, термін "рекреаційні ресурси" є тотожним поняттю "туристичні ресурси", оскільки "тривала рекреація збігається з таким об'ємним поняттям, як туризм".

Територія та її географічне розташування визначають ресурсний потенціал рекреаційного господарства. Кожна територія також має свої унікальні рекреаційні ресурси, які сприяють розвитку рекреаційної сфери.

Рекреаційні ресурси представляють собою об'єкти, явища і процеси природного та антропогенного походження, які можуть бути використані або вже використовуються для розвитку рекреації і туризму [14]. Вони становлять матеріальну і духовну основу для формування різних типів та класів туристично-рекреаційних систем.

Основною характеристикою рекреаційних ресурсів є їх здатність відновлювати та розвивати фізичні та духовні сили людини. Ці ресурси придатні для безпосереднього та опосередкованого використання, надаючи різноманітні послуги у сфері курортно-лікувального та рекреаційно-туристичного обслуговування.

Природні рекреаційні ресурси є природними об'єктами та умовами, які становлять основу для активного відпочинку та рекреаційних заходів людей. Це включає різноманітні природні ландшафти, водні об'єкти, ліси, гори, парки, пляжі, а також чисте повітря та інші природні фактори, які сприяють відновленню сил та насолоді від природної краси та ресурсів.

Поняття "природні рекреаційні ресурси" також охоплює необхідність збереження та раціонального використання цих ресурсів, щоб забезпечити їхню доступність для населення сьогодення та майбутніх поколінь. Збалансоване управління цими ресурсами сприяє забезпеченню рекреаційних можливостей, при цьому зберігається природна різноманітність та екологічна стійкість.

1.2. Типологія природних рекреаційних ресурсів

Найбільш деталізовану й докладну класифікацію рекреаційних ресурсів розробив О. О. Бейдик. Ним розроблені також методичні підходи та методики інвентаризації й оцінки рекреаційних ресурсів різних видів, складені бази даних щодо кількісної та якісної характеристики рекреаційних ресурсів в межах України та її регіонів.

Класифікація рекреаційних ресурсів:

I. Природно-географічні рекреаційно-туристичні ресурси

- земної поверхні (орографічні, геологічні);
- фауністичні;
- рослинні;
- кліматичні (явища, процеси);
- ландшафтні (природні комплекси);
- земних надр (спелеоресурси);
- природні унікуми;
- водні (річки, озера, лимани, водоспади, моря, океани, водосховища, канали, мінеральні джерела, термальні джерела, гейзери).

II. Природно-антропогенні рекреаційно-туристичні ресурси (природоохоронні об'єкти)

1. Природного походження:

- загальнодержавного значення;
- місцевого значення;
- регіональні ландшафтні парки;
- природні та біосферні заповідники;
- національні природні парки;
- заказники;
- пам'ятки природи;
- заповідні урочища;
- пам'ятки природи.

2. Антропогенного походження:

- ботанічні сади;
- дендропарки;
- зоопарки;
- печерні міста;
- лісопарки;
- гідропарки;

- лунопарки.

III. Суспільно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси:

1. Архітектурно-історичні пам'ятки:

- громадської архітектури;
- промислової архітектури;
- культової (сакральної) архітектури;
- військової архітектури;
- архітектурні монументи та скульптурні пам'ятки;
- пам'ятки садово-паркового мистецтва.

2. Біосоціальні пам'ятки, що фіксують життєві цикли та знакові події видатних людей:

- народження;
- загибель, смерть;
- перебування;
- діяльність;
- поховання (перепоховання).

3. Пам'ятки подій:

- політичних;
- культурних;
- екологічних (стихійних);
- економічних;
- конфесійних.

Рекреаційно-туристські ресурси - це об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності.

Класифікацію рекреаційних ресурсів, у якій більшою мірою акцентований природний рекреаційний потенціал, розробила І. М. Яковенко (2004) (рис. 1.1). Ресурси рекреації систематизовані за кількома головними ознаками.

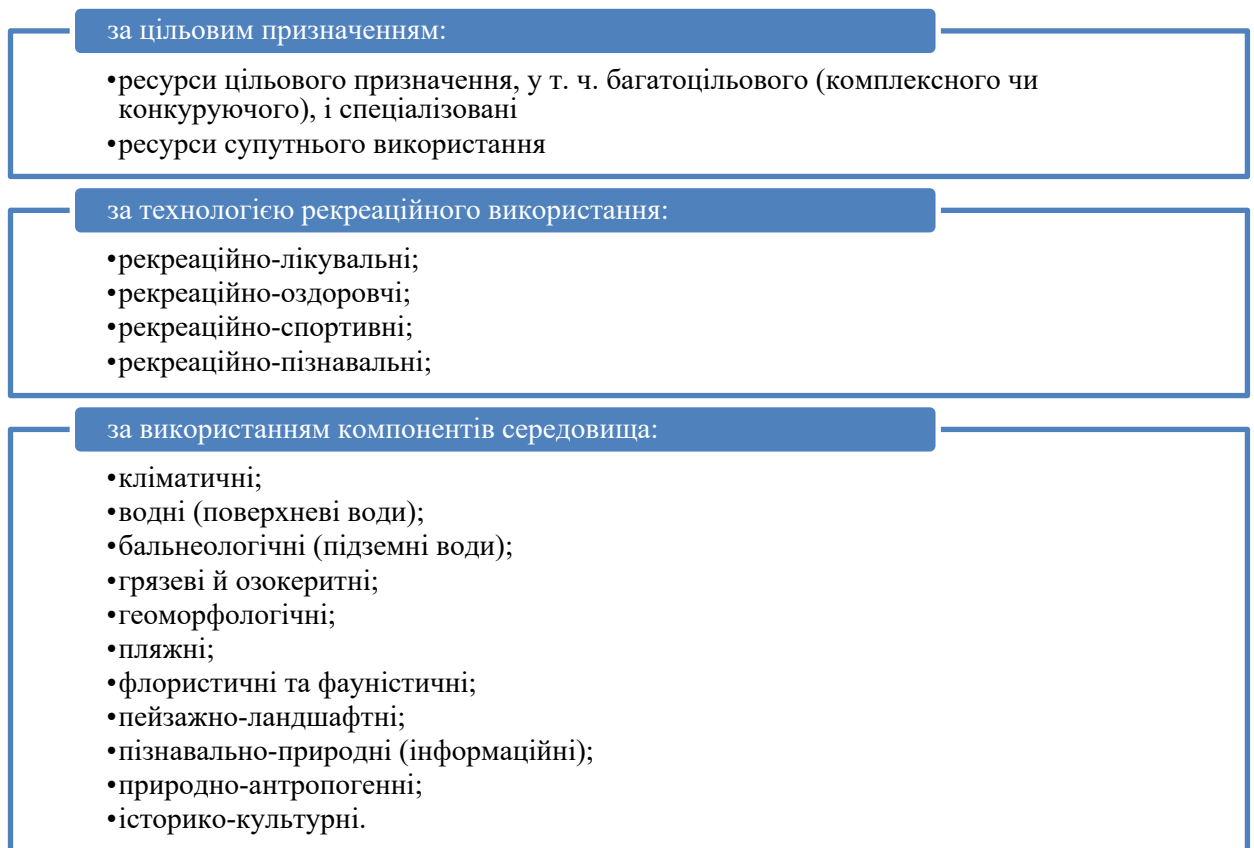

Рис. 1.1. Класифікація рекреаційних ресурсів за І. М. Яковенко
Джерело: складено на основі [8].

Природно-рекреаційні ресурси *поділені на такі групи:*

кліматичні ресурси, за головними для рекреації якісними характеристиками:

річний розподіл погоди;

тривалість комфортного періоду;

кліматичні характеристики для кліматолікування окремих груп захворювань;

бальнеологічні та грязьові ресурси:

типи мінеральних вод та їх показання щодо лікування окремих хвороб;

типи грязей та їх застосування для лікування окремих хвороб;

пляжні ресурси,

водні ресурси та можливості їх використання для купання та водного спорту;

ресурси рельєфу (земної поверхні) — для пішохідного, гірськолижного, спелеологічного туризму, альпінізму, скелелазіння;

біологічні рекреаційні угіддя та ресурси — промислові угіддя, промислові види рослин, тварин, риби;

природно-пізнавальні ресурси — пам'ятки природи, заповідні урочища та ін.

I. М. Яковенко розрізняє такі види рекреаційного природокористування:

— *рекреаційно-лікувальне природокористування, у т. ч.:*

- 1) кліма- толікування;
- 2) бальнеолікування (з використанням цілющих мінеральних вод);
- 3) грязелікування;

— *рекреаційно-оздоровче природокористування, у т. ч.:*

- 1) купально-пляжна рекреація;
- 2) прогулянкова рекреація;
- 3) промислова рекреація (мисливство, рибальство, збирання їстівних, лікувальних та декоративних рослин і тварин);

— *рекреаційно-спортивне природокористування, у т. ч.:*

- 1) водноспортивна рекреація;
- 2) гірський туризм (пішохідний, альпінізм, скелелазіння);
- 3) гірськолижний туризм;
- 4) спелеотуризм (використання карстових об'єктів); автотуризм;

— *рекреаційно-пізнавальне природокористування, у т. ч.:*

- 1) природно-пізнавальний туризм;
- 2) екологічний (зелений) туризм.

Пейзажі та природні формації, такі як гірські масиви, водні водойми та лісові площі, відкривають різноманітні можливості для рекреації, починаючи від альпінізму та водних видів спорту і закінчуючи спокійними прогулянками в природних заповідниках. Зони, призначені для відпочинку, такі як парки та спортивні майданчики, виявляються ключовими для міського дозвілля та

фізичної активності. Популярність екологічно чистих регіонів та зон відновлення серед природних об'єктів відображає зростаючий інтерес до збереження навколишнього середовища та прагнення до здорового екологічного відпочинку. Сільські райони та природні резервати надають інші можливості для відпочинку, запропонувавши привабливі пейзажі для відпочинку та захищаючи біорізноманіття. Загальний підхід до класифікації ресурсів враховує різні потреби та інтереси різних груп населення, створюючи можливості для різноманітних форм активного та спокійного відпочинку в природному середовищі. Цей підхід сприяє збалансованому та сталому використанню природних ресурсів з метою задоволення потреб людей та збереження природної різноманітності.

1.3. Рекреаційні ресурси як формоутворюючий елемент рекреаційної дестинації

Рекреаційні ресурси охоплюють об'єкти, явища та процеси, які можуть бути використані для розвитку рекреації і туризму, створюючи матеріальну і духовну основу для формування туристично-рекреаційних систем різних типів та рангів. Важливою характеристикою цих ресурсів є їх здатність сприяти відновленню фізичних та духовних сил відвідувачів. Ці ресурси можуть бути використані як для безпосереднього, так і для опосередкованого задоволення, надаючи різноманітні послуги в сфері курортно-лікувального та рекреаційно-туристичного напрямку. Рівень розвитку цих ресурсів та науковий підхід до їх планування та використання визначають розвиток ринку туристичних послуг. Експерти ЮНВТО визначають збалансований ринок туристичних послуг через відповідні пропорції, такі як 1 виїзний турист на 1 в'їзного та на 4 внутрішніх туристів. Активний туризм виявляється в перевазі в'їзного туризму, тоді як пасивний - в перевазі виїзного. В туризмології використовується поняття туристично-рекреаційних ресурсів, яке включає

матеріальні (антропогенні, природні, змішані), нематеріальні (релігійні, міфологічні, етнічні, культурні тощо) та подієві аспекти.

Не всі об'єкти в місцевості можуть бути визнані як рекреаційні ресурси. Проте кожен об'єкт може мати атрибути, які роблять його цікавим для туристів. Якщо ці атрибути використовуються і приносять прибуток, тоді можна вважати об'єкт ресурсом. Випадок, коли туристичний попит на об'єкт не розвивається або об'єкт не може бути використаний з якихось причин, не вважається ресурсом. Також важливо мати економічні та технічні можливості для експлуатації ресурсів та їх введення в туристично-господарський обіг.

Наприклад, Альпійський регіон із помірно крутими гірськими схилами, мінеральними водами та особливим гірським кліматом став популярною туристичною дестинацією завдяки високому попиту на зимовий відпочинок та розвитку транспортної інфраструктури. Інший приклад - Кременецькі гори, які представляють унікальний геологічний та геоморфологічний феномен, а також є місцем для розташування рідкісних екосистем і історико-культурних пам'яток різних націй Європи.

Науковий погляд на Кременецькі гори визначає їх як унікальний об'єкт в Україні, обладнаний сприятливим кліматом, особливою геологічною структурою, унікальним рельєфом, унікальним рослинним та тваринним світом, а також захоплюючими краєвидами, які можуть бути успішно використані для рекреації. Інтерес до цього регіону може зростати завдяки його аутентичною давньою культурою та традиціями, а також гостинністю місцевого населення. Природні та історико-культурні об'єкти несуть важливе пізнавальне та еколого-виховне значення. Однак розвиток рекреації та туризму у цьому регіоні залишається перспективним у майбутньому через відсутність техніко-економічних можливостей для введення цих ресурсів у туристично-господарський обіг та відсутність масового попиту.

Рекреаційні ресурси повинні відповідати певним вимогам, які роблять можливими такі аспекти:

- 1) Використання природних ресурсів з метою рекреації, включаючи огляд природних пам'яток, пейзажів і інше.
- 2) Освоєння культурних цінностей через відвідування театрів, музеїв, історико-культурних та архітектурних пам'яток тощо.
- 3) Зайняття спортом, такі як лижний спорт, велоспорт, пішохідні та автомобільні подорожі, ігри тощо.
- 4) Аматорські заняття, наприклад, збирання ягід та грибів, риболовля, полювання.

Серед властивостей рекреаційних ресурсів можна виділити (рис. 1.2).

Рекреаційні ресурси є ключовим елементом, що визначає формування рекреаційної дестинації. Ці ресурси включають різноманітні матеріальні та нематеріальні складові, спрямовані на задоволення потреб відпочиваючих та розваг туристів [15]. Вони є основою для розвитку туристичної індустрії і можуть включати природні краси, культурні пам'ятки, спортивні заходи, розважальні події та інші аспекти, що приваблюють відвідувачів.

Рекреаційні ресурси не тільки представляють собою матеріальні об'єкти, але також визначаються їхніми характеристиками та можливостями задоволення різноманітних потреб та інтересів туристів. Ці ресурси грають важливу роль у формуванні атмосфери та привабливості дестинації, впливаючи на рішення туристів обрати саме це місце для відпочинку.

Отже, рекреаційні ресурси виступають як важливий фактор, що визначає унікальний характер та привабливість рекреаційної дестинації для відвідувачів.

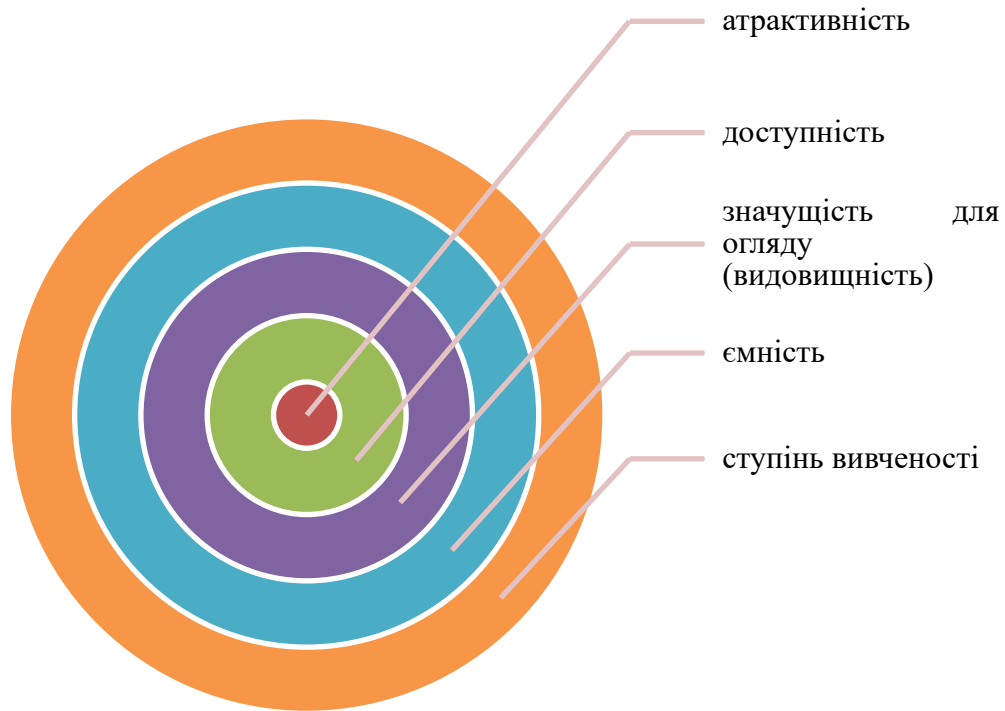

Рис. 1.2. Властивості рекреаційних ресурсів

Джерело: складено на основі [12].

Таким чином, рекреаційні ресурси, як фактор розвитку дестинації, представляють собою комплекс матеріальних рекреаційних ресурсів, подій та нематеріальних властивостей об'єктів, які мають потенціал приваблювати і, отже, створювати можливості для заробітку підприємств туристичної індустрії.

РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНІ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЗАКАРПАТТЯ

2.1. Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття

Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття розглядається через можливість ефективного використання різноманітних ресурсів та напрямків [11]:

- Бальнеологічні ресурси, такі як мінеральні води, лікувальні грязі та озокерит.
- Лісові ресурси, включаючи міські ліси, лісопарки та ліси зелених зон.
- Водні рекреаційні ресурси, які охоплюють ріки, озера, ставки, водосховища та водоспади.
- Спелеоресурси, такі як печери.
- Природно-заповідні території та об'єкти.
- Пам'ятки історії та культури, архітектурні споруди, такі як монастирі та замки.
- Санаторно-курортні комплекси, зокрема «Лумшори», «Поляна», «Синяк», «Шаян» та інші.
- Зимові види туризму та спорту, такі як гірськолижний слалом та сноубординг.
- Сільський зелений туризм.

Природні рекреаційні ресурси на Закарпатті визначаються як природні та природно-техногенні системи, тіла та явища природи, які мають комфортні властивості для рекреаційної діяльності та можуть бути використані для організації протягом певного часу. Основними серед них є бальнеологічні ресурси, такі як лікувальні мінеральні води, лікувальні грязі та озокерит.

В Україні підземні мінеральні води класифікуються у дві основні групи:

Води без специфічних компонентів та властивостей, лікувальний вплив яких визначається їхнім іонним складом та загальною мінералізацією.

Води специфічного складу, чия лікувальна дія зумовлена наявністю в них підвищених концентрацій біологічно активних компонентів [13, с.8].

До родовищ вод без специфічних компонентів відносять вуглекислі води, які є одними з найцінніших видів мінеральних вод та використовуються в лікувальній практиці. Води типу Нарзан знаходяться в районах Ужгорода, с. Ужок, Рахова, с. Угля Тячівського району, с. Вишково Хустського району та с. Голятин Міжгірського району [19]. Води типу Боржомі переважно знаходяться в Мукачівському та Свалявському районах Закарпаття і мають у складі фтор, бром, бор та йод. Різновиди вуглекислих мінеральних вод, такі як води типу Єсентуки, виявляються особливо цінними та розподілені в селах Драгове та Вишкове Хустського району, а також в селах Сойми і Верхня Бистра Міжгірського району.

Ці води часто містять великі кількості біологічно активних компонентів, таких як бор, залізо, магній і кремнієва кислота. Санаторії "Верховина" і "Шаян" на Закарпатті використовують води типу Єсентуки. Мінеральні води типу Арзні відрізняються високою мінералізацією (до 30 г/л) та мають хлоридно-натрієвий склад. На Закарпатті такі води відомі в долині р. Уж та її притоках поблизу сіл Кострино і Сіль Великоберезнянського району.

Вода, що містить залізо. На території України такі води рідко зустрічаються. Вони спостерігаються в гірсько-складчастій області Карпат у зоні поширення вуглекислих мінеральних вод. Залізисті вуглекислі мінеральні води відомі у високогірній частині Закарпаття, зокрема поблизу села Келечин і Кобилецької Поляни в Рахівському районі.

Вода, що містить арсен. Оскільки арсен має виражену токсичну дію, вживання арсенистих вод всередину строго регламентується. Води з підвищеним вмістом арсену (5-10 мг/дм³) виявлені в межах одного родовища вуглекислих мінеральних вод в селі Кваси Рахівського району. Ці води

віднесені до окремого джультінського типу і використовуються в санаторії "Гірська Тиса" на Закарпатті [3, с.11].

Вода, що містить кремній. Кремністі води Закарпаття розпочали використовувати лише в останні роки в санаторіях «Карпати», «Перлина Карпат», «Промінь» та інших.

Вода, яка містить радіоактивні (радонові) елементи. Радіоактивність підземних вод визначається, головним чином, наявністю радону, а іноді і радію. Родовища радонових мінеральних вод в Україні є численними, вони також виявлені в Карпатах, зокрема в Рахівському районі Закарпаття [14].

Лісові ресурси є значущою складовою рекреаційних можливостей Закарпаття. Усі ліси регіону, за винятком заповідних територій, призначені для використання в рекреаційно-туристичних цілях. Особливу роль у цьому відіграють ліси рекреаційного призначення, такі як міські ліси та лісопарки, ліси зелених зон, включаючи лісопаркові зони відпочинку, ліси округів санітарної охорони курортів та смуги вздовж туристичних маршрутів.

Найбільші площі зелених насаджень спостерігаються в Ужгороді та Мукачевому. Курортні ліси виконують важливі функції, такі як захист, санітарно-гігієнічне благополуччя та створення сприятливих умов для відпочинку та оздоровлення. Вони сприяють підтримці дебіту мінеральних джерел та створюють комфортні умови для лікування та відпочинку населення.

Курортні ліси визначені навколо всіх санаторіїв та санаторно-курортних комплексів у регіоні. Забезпеченість курортними лісами є достатньою, і найбільші площі таких лісів виокремлені навколо курортів, таких як "Поляна", "Сонячне Закарпаття" та "Квітка Полонини" (загальна площа 2,6 тис. га).

Водні рекреаційні можливості Закарпаття включають ріки, озера, ставки, водосховища та привабливі водоспади, які служать об'єктами рекреаційної активності для туристів. Серед найбільших рік регіону виділяються Тиса, Уж і Латориця, характеризуючись гірським рельєфом, швидкими течіями та обмеженим місцевими можливостями для рекреації. Однак річки, такі як

Латориця, Уж і Тересля, надають можливості для каякінгу, каное, купання та риболовлі.

Озера на Закарпатті поділяються на льодовикові (Бребенескул, Драгобратське, Нижнє), вулканічні (Липовецьке, Синє) та завальні (Синевир, Озірце). Багато з гірських озер, хоча й не придатні для рекреаційних цілей через низьку температуру води, привертають туристів своєю мальовничістю.

Закарпатські водоспади, відомі також як водограї чи гуки, є особливою перлиною за своєю унікальною красою. Популярні водоспади включають "Шигівський", "Яловий", "Шипот", "Скакало", "Воєводино", "Соловей", "Червоний партизан", "Тростянець", "Труфаниця" та "Білий". Вони завжди привертали численних туристів, залишаючи незабутнє враження своєю неповторною красою.

Спелеоресурси Закарпаття представлені численними Карпатськими печерами. У регіоні існує значна кількість печер, але більшість з них відкрита лише для досвідчених спелеологів, тоді як лише кілька доступні для туристів без спеціального обладнання [24]. Один з потенційно сприятливих об'єктів для розвитку спелеотуризму - це карстова печера з прозорими стінами, розташована поблизу с. Мала Уголька Тячівського району. Стіни цієї печери вкриті молочнобілим прозорим кальцитом з зеленуватими натіками, що нагадують чудові кам'яні квіти.

Карстова "Перлинова печера" є об'єктом наукового та естетичного інтересу. Розташована неподалік від Малої та Великої Уголек, ця печера закладена у юрських мармуризованих вапняках. Окрім сталактитів, на стінах утворилися численні сталактитові кульки, які за своїм блиском та красою нагадують перлини. Також варто зазначити карстові печери в с. Княгиня Великоберезнянського району.

Загальна довжина Карпатських карстових печер складає понад 670 метрів. Закарпаття є однією з регіонів України із найбільш розвиненою мережею природно-заповідних територій та об'єктів. На сьогоднішній день в регіоні функціонує Карпатський біосферний заповідник, а також створено три

національні природні парки: "Карпатський", "Синевир" та "Ужанський" [14]. Крім того, існують заказники, природні пам'ятки та природні парки регіонального та місцевого значення.

Розглядаючи умови та стан освоєння рекреаційних ресурсів області, важливо звернутися до значення та ролі туризму. Природні, кліматичні та ландшафтні умови Закарпаття є сприятливими для організації різноманітних активних форм відпочинку, охоплюючи різні види, форми та способи. Гірськолижний та пішохідний туризм залишаються найбільш популярними та поширеними видами туризму в Карпатах на сьогодні [11].

Проте, перспективні та цікаві види туризму, такі як екотуризм, велотуризм, водний та кінний туризм, сільський зелений туризм, ще не отримали достатнього розвитку. Гори Карпат відмінно підходять для розвитку зимових видів туризму і спорту, як для аматорів, так і для професіоналів, включаючи гірськолижний слалом, стрибки з трампліну та сноуборд.

Закарпаття є практично єдиним місцем в Україні, яке може відповідати найвищим світовим стандартам для гірськолижних трас і спусків [17]. Гірськолижний туризм активно розвивається в багатьох гірських регіонах. У Закарпатській області найвідомішими зимовими курортами є Воловець, Драгобрат, Міжгір'я, Подобовець, Рахів, Ясіня, на яких працює понад 40 витягів. Сільський зелений туризм, як альтернативна форма відпочинку, починає розвиватися в традиційних туристичних зонах Закарпаття.

На Закарпатті зупинитись на відпочинок у приватних власників можна в м. Воловець, м. Рахові, с. Ясіня, с. Синевір, с. Лазещина, с. Верхнє Водяне, с. Ужок, с. Малий Березний, с. Вишково. Незважаючи на широкий туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття, процес його становлення й інтенсивність освоєння перебуває на початковій стадії. Причинами такого стану є відсутність дієвої інвестиційної стратегії і неефективне реформування туристично-рекреаційного комплексу загалом.

2.2. Оцінка природних рекреаційних ресурсів як туристичної дестинації

Закарпаття володіє значними рекреаційними ресурсами, які об'єднують природні, історико-культурні та інфраструктурні аспекти, роблячи його привабливим для широкого кола відвідувачів. Цей різноманітний пул ресурсів створює унікальні умови для розвитку туризму та рекреації в регіоні. В Закарпатті охоплені практично всі аспекти рекреаційної сфери, включаючи широкий спектр від санаторно-курортного лікування до різних форм відпочинку та видів туризму, які активно розвиваються протягом усього року.

Динаміка туристичних потоків в Закарпатській області за період з 2003 по 2020 роки представлена на рисунку 2.1.

Аналіз змін у туристичних потоках в Закарпатській області свідчить, що до світової кризи 2010 року відзначався поступовим зростанням туристичного потоку до регіону, і структура туристичних потоків до 2013 року визначалась переважанням внутрішнього туризму. Починаючи з 2013 року, кількість туристів, які скористалися послугами туристичних підприємств, відчутно зменшилась, досягнувши мінімуму в 2016 році з 1810 осіб.

Рис. 2.1. Динаміка туристичних потоків у Закарпатській області за 2003- 2020 роки

Джерело: [28].

Проте у 2020 році зафіксовано різке зростання кількості туристів, які користувалися послугами суб'єктів туристичної галузі, досягнувши 25 348 осіб, що становить 73% більше, ніж у 2019 році.

Щодо іноземних туристів, слід відзначити негативну тенденцію з 2013 року, коли їх кількість значно зменшилась. Водночас громадяни України, які подорожують за кордон, відзначають збільшення кількості, досягаючи 75% зростання у 2018 році порівняно з 2013 роком. Однак зменшення іноземних туристів пов'язане з їхньою обуреністю відвідувати Україну через конфлікт на сході країни [30, с.10].

Закарпаття відіграє важливу роль в туристичній галузі України. У 2020 році загальна кількість туристів, які скористалися послугами суб'єктів туристичної галузі в Україні, склала 4 557 447 осіб. У Закарпатті цей показник становив 25 348 осіб (0,6% від загальної кількості туристів в Україні). Проте вагомість Закарпаття на туристичній мапі України зменшилась від 2,3% до 0,6%.

У 2020 році кількість іноземних туристів, які відвідали Україну, становила 75 945 осіб, і лише 183 особи (0,24% від загальної кількості іноземних туристів) обрали Закарпаття. Порівняно з 2012 роком, коли в Україну прибуло 335 835 іноземців, а Закарпаття прийняло 8425 осіб (2,5% від загальної кількості), спостерігається зменшення кількості іноземних туристів, що може бути пов'язане з воєнним конфліктом на сході країни та анексією Криму (рис. 2.2).

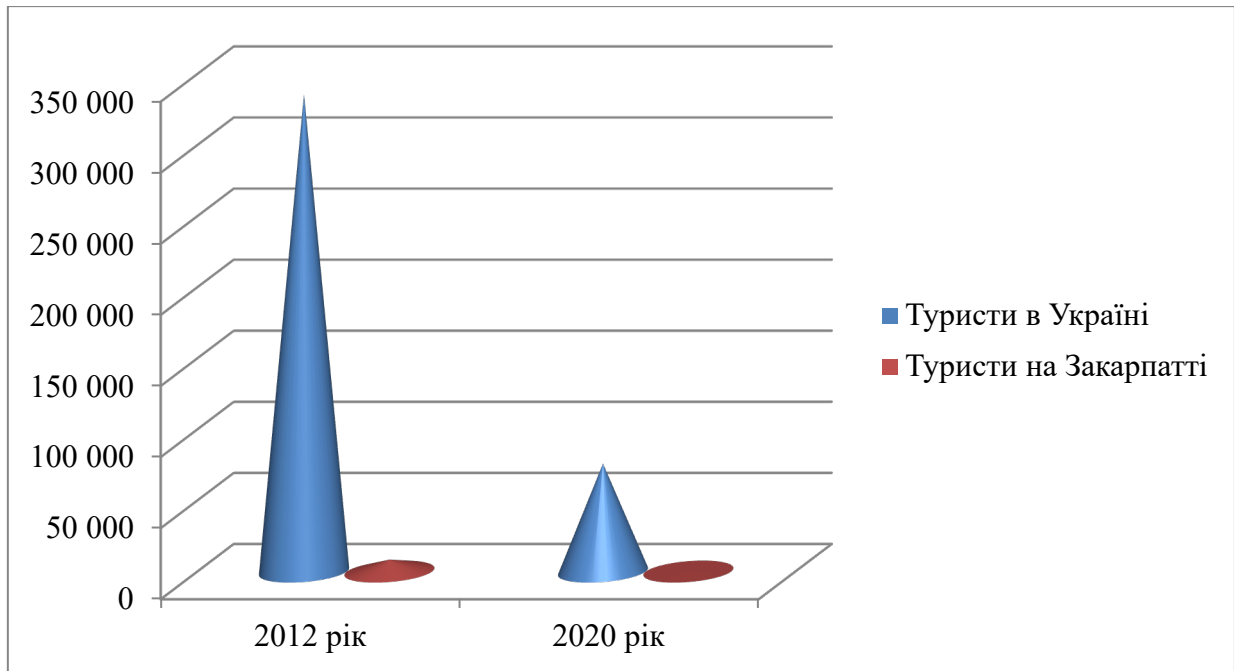

Рис. 2.2. Динаміка кількості іноземних туристів в Україні в цілому, та на Закарпатті за 2012 та 2020 рр., осіб

Джерело: складено на основі [30]

У 2020 році кількість громадян України, які виїхали за кордон, зросла до 4 024 703 осіб, з яких 18 907 осіб (0,5% від загальної кількості) походили з Закарпаття. У порівнянні з 2019 роком, коли виїхало 2 289 854 особи, з Закарпаття відправилося 10 534 громадянина.

Важливо відзначити, що в 2020 році кількість внутрішніх туристів-громадян України, які подорожували по країні, майже вдвічі збільшилася в порівнянні з попереднім роком. Усього в Україні відпочило 456 799 осіб, і серед них в Закарпатті було 6258 осіб, що складає 1,4% від загальної кількості

внутрішніх туристів. Порівняно з 2012 роком, коли відпочивало 649 299 осіб по всій Україні і 32 232 особи в Закарпатті (5,0% від загальної кількості), спостерігається зменшення кількості внутрішніх туристів [18].

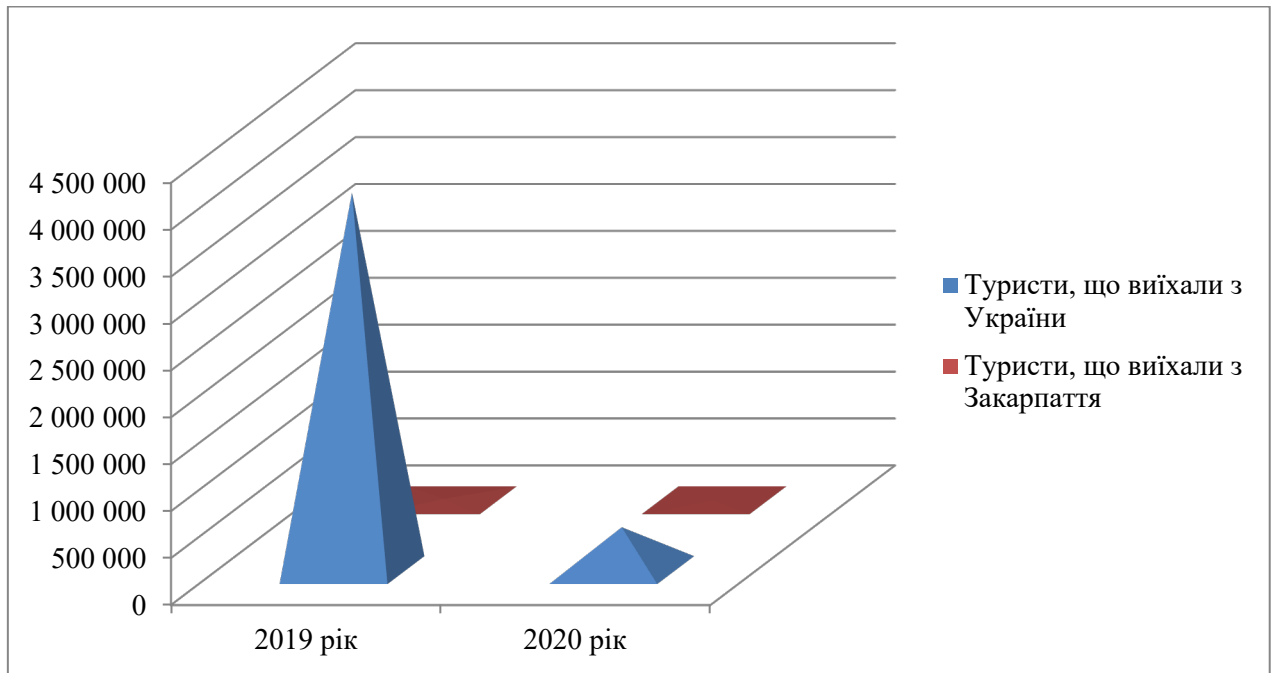

Рис. 2.3. Динаміка кількості громадян, що виїхали з України, та з Закарпаття окремо за 2019 та 2020 рр., осіб

Джерело: складено на основі [18].

В Закарпатті всі види рекреаційної діяльності розвинуті від санаторно-курортного лікування до різних форм відпочинку та видів туризму, які активно здійснюються протягом усього року. З благоприятних природно-рекреаційних умов виникає значний розвиток туристичної галузі. Наявність багатьох туристичних підприємств і велика кількість закладів для розміщення та харчування дозволяють привертати місцевих, вітчизняних та іноземних туристів для відпочинку та оздоровлення в Закарпатті.

Регіон славиться також середньовічними замками, унікальними сакральними пам'ятками та майстернями народних ремесел, які стають об'єктами підвищеного туристичного попиту. Зелений туризм активно розвивається, з'являються нові приватні садиби, які не лише надають послуги розміщення та харчування, але й сприяють організації дозвілля та відпочинку.

Всі ці фактори створюють перспективи для подальшого розширення туристичної діяльності в цьому чарівному регіоні.

У Закарпатті вчені виділили чотири рекреаційні регіони, кожен з яких має унікальну організацію відпочинку, структуру рекреаційних ресурсів та особливості їх використання: Північний (I), Західний (II), Центрально-Східний (III) та Південно-східний (IV) регіони. Кожен з цих регіонів має свої унікальні особливості та привабливості, які привертають туристів.

Велика кількість природно-заповідних об'єктів, таких як Карпатський біосферний заповідник, національні природні парки, Синевирське озеро, Долина нарцисів, ботанічні сади, заказники і інші природні пам'ятки, також зробили Закарпаття привабливим для туристів.

2.3. Рекреаційні дестинації Закарпаття

Туристи з різних країн та регіонів неодмінно відвідують кожен з регіонів Закарпаття, приваблені цікавими місцями області, її самобутністю та неповторним колоритом. Головна причина — відпочинок тіла та душі в цьому захоплюючому куточку України, де неймовірні краєвиди, гірське повітря та прозорі води рік та озер надають насолоду, що викликає бажання повертатись сюди знову й знову. Різноманітний та багатогранний відпочинок у Закарпатті вражає різні смаки, бо кожен може знайти тут щось для себе, чи то це мандрівка історико-культурними або архітектурними пам'ятками.

Закарпатська область насправді пропитана історією. Під час екскурсій по Закарпаттю туристи можуть відвідати старовинні замки та фортеці, історичні будівлі, які не лише вражають своєю архітектурою, але й розповідають цікаві історії про минуле; захопитися природою. Пейзажі, унікальний рельєф, величезні гори, бурхливі річкові потоки, озера та водоспади, старовинні ліси, розкішна флора та фауна — все це зачаровує кожного. оздоровлення. Закарпаття володіє курортами різного профілю, які лідирують у сферах

бальнео- та кліматолікування. Величезна кількість мінеральних та термальних вод, розташованих в регіоні, сприяють позитивному впливу на здоров'я.

У Північному та Центральньо-східному регіонах розташовані унікальні сакральні пам'ятки XVII-XVIII століть. Центральньо-східний регіон спеціалізується на мінеральних водах та має велику кількість бальнеологічних курортів. В Західному регіоні можна знайти різноманітні археологічні пам'ятки, такі як кургани та городища з VI по IV століття до н.е., а також давні замки з XIV-XIX століть.

Характерною особливістю Південно-Східного регіону є наявність привабливих спелеологічних ресурсів. Усі регіони об'єднані наявністю унікальних об'єктів природно-заповідного фонду, таких як Карпатський біосферний заповідник, національні природні парки "Зачарований край" та "Синевир", Синевирське озеро, Долина нарцисів, ботанічні сади, заказники та інші природні пам'ятки. Директор Департаменту економічного розвитку і торгівлі Закарпатської обласної державної адміністрації розповів про популярні місця в області, які здобули найбільшу популярність серед туристів.

Отже, найбільш відвідуваними об'єктами Закарпаття стали Синевирське озеро та гора Говерла. Активні відпочивачі часто обирають міста Ужгород та Хуст. Також великою популярністю користуються відомі фестивалі, зокрема розміром "Гуцульська бриндзя", який щорічно збирає рекордну кількість туристів у вересні. Також високим попитом користуються Рахів та фестивалі Міжгірського району "На Синевир трембіти кличуть", а у Виноградіві фестиваль "Угочанська лоза" став атракцією [20].

Аналізуючи відгуки туристів, варто відзначити гірськолижні центри, такі як Пилипець, Подобовець, Ізки, як лідерів. Також у списку улюблених місць відпочинку виявилися Драгобрат і гора Красія у Рахівському та Великоберезнянському районах. Санаторії, що пропонують бальнеолікування та оздоровлення, такі як "Боржава", "Синяк", "Карпатія", "Теплиця", "Гірська Тиса", є також популярними серед відпочиваючих. Вони пропонують новітні методи лікування, комфортне проживання, високу якість харчування та

сучасну інфраструктуру. Стратегічні цілі розвитку туризму на Закарпатті враховують не лише розвинені гірські села, але й віддалені сільські території. Тут організовано величезну кількість різноманітних фестивалів, які налічують понад 200 на сьогодні.

Деякі найпопулярніші з них:

- "На Синевир трембіти кличуть" - фольклорно-мистецький фестиваль (Міжгірський район); - "Гуцульська бриндзя" - фольк-фестиваль (Рахівський район);

- "Червене вино" - енофестиваль (Мукачево);

- "Біле вино" - енофестиваль (Берегове);

- "Сонячний напій" - еногастрономічний фестиваль (Ужгород);

- "Закарпатське божоле" енофестиваль (Ужгород);

- "Гуцульська ріпа" - етно-фестиваль (Рахівський район);

- "Євро Карпати" - турфестиваль (Ужгородський район).

Мукачеве – затишне історичне місто, розташоване на березі річки Латориця. Основні туристичні пам'ятки включають замок "Паланок", що домінує над містом, і річний енофестиваль, який відбувається узимку. Замок "Паланок" видно з будь-якої точки міста, і він пов'язаний з історією та назвою Мукачева. Туристи можуть самостійно досліджувати замок, але екскурсія з гідом робить прогулянку набагато цікавішою.

Окрім фортеці на Замковій горі, можна відвідати центральну площу з Кафедральним костелом і міською ратушею. Біля костелу Святого Мартіна розташована готична каплиця, прикрашена розписами. Щорічний енофестиваль "Червене вино" привертає виноробів та цінителів вина з усієї України та за кордону, зокрема угорські винороби, які активно приймають участь у цьому святі.

Закарпаття приємно вражає гостей своєю великою кількістю курортних селищ. Ці охайні та комфортабельні місця, де місцеві жителі живуть у своєму темпі, також стають домом для відпочиваючих в санаторіях та оселях для відпочинку. Закарпатська область дарує не тільки приємні враження, але і

можливість поліпшення здоров'я. Солочин – одне з таких сіл-курортів, розташованих неподалік від станції "Свалява", серед гір Крехая і Тесаник. Регіон славиться видобутком солі, що надає назву селу. Однак багатство тут не обмежується лише сіллю – є 15 мінеральних джерел. В минулому ці води навіть розливали в пляшки для експорту до Австрії. На сьогоднішній день мінеральні джерела Солочина приваблюють відпочиваючих з усієї України та з-за кордону, особливо з країн СНД. Лікувальні властивості води та чисте гірське повітря сприяють відновленню нервової системи, особливо в разі безсоння чи перевтоми. Курорт також відомий своєю популярністю серед тих, хто шукає поліпшення обміну речовин, підвищення імунітету чи лікування шлункових проблем.

Село Шаян, розташоване на березі річки Тиса, славиться своїми цілющими джерелами і відоме своїм санаторієм, що спеціалізується на оздоровленні та лікуванні осіб із захворюваннями шлунково-кишечного тракту та цукровим діабетом. Розташоване в неподалік від кордону з Румунією, село знаходиться в дуже живописному місці, оточене гірськими схилами та біля стрімкої річки Тиса.

У цьому романтичному куточку природи знаходяться цілющі джерела Марамароша, відомі своїми цілющими властивостями від давніх часів. Найбільш сприятливий період для відвідування Шаяна - липень та серпень, коли тут найкращі погодні умови. Мікроклімат цього місця вражає відсутністю сильних вітрів та комфортною м'якою погодою. Вода з джерела, маломінералізована та багата на натрій, кремній та інші корисні компоненти, нагадує за своїми властивостями відому "Боржомі".

Відпочинок у санаторії Шаян не тільки сприяє зміцненню здоров'я, але й залишає приємні спогади про прогулянки по навколишніх місцевостях та збір ягід та грибів у цьому екологічно чистому куточку Закарпаття.

Село Велика Копаня є надзвичайним явищем в Україні, відомим тим, що кілька поколінь поспіль народжуються близнюки та двійнята як у людей, так і у тварин. Цей феномен навіть увійшов до Книги рекордів України. Місцеві

мешканці повідомляють, що причиною такої високої народжуваності близнюків є цілюща вода з джерела Чоргів. Легенда, чи ні, приваблює відвідувачів з усієї країни, які можуть безкоштовно набрати цю цілющу воду, оскільки джерело розташоване біля автошляху Велика Копаня - Виноградів.

Поза цілючим джерелом Чоргів, поблизу села Велика Копаня, знаходиться старовинне поселення "Городище даків", яке є унікальним археологічним об'єктом древньої римської Дакії на території України. Кожного року тут проводять археологічні розкопки, що призводять до знаходження різноманітних артефактів. Також неподалік розташований флористичний заповідник "Чорна гора" з площею 780 га.

Село Шаян славиться своїми цілющими джерелами та санаторієм, спеціалізованим на лікуванні та оздоровленні людей з хворобами шлунково-кишечного тракту та цукровим діабетом. Розташоване в мальовничому місці, село оточене гірськими схилами та річкою Тиса. Цілючі джерела Марамароша та комфортний мікроклімат роблять Шаян привабливим місцем для відпочинку та лікування. Крім того, поруч розташоване старовинне поселення "Городище даків" та флористичний заповідник "Чорна гора", що робить це місце цікавим для любителів історії та природи.

Прогулюючись через село, ви майже негайно потрапляєте до живої сувенірної лавки, оскільки майже кожний двір має свою міні-виставку виробів з лози. Тут представлені різноманітні кошики, вражаючі плетені меблі, вази та навіть будиночки для тварин. Вироби з лози обплітають все: від посуду до велосипедів, створюючи справді унікальні речі. Цікаво, що на цих землях, замість традиційного вирощування картоплі чи пшениці, лоза стала популярним культурним рослинням.

Неподалік від села Іза розташована інша цікава пам'ятка області - ферма, на якій розводять плямистих оленів. Це єдина в Україні ферма такого роду, і вона насичена великою кількістю туристів. Площа ферми становить приблизно 60 гектарів, де випасають близько 180 оленів.

Тут відвідувачам навіть надається можливість погодувати тварин, взявши з собою ласощі для оленів, такі як горіхи чи ягоди. Закарпатський регіон, хоча й невеликий за розміром, привертає увагу своїми маленькими селами, розташованими в гірській місцевості. Ця область є унікальною, оскільки має межу з чотирма європейськими країнами. Протягом століть вона була під владою різних правителів, що створило унікальний характер та особливості цього краю, які зараз можна спостерігати в безлічі самотніх місць області.

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ
РЕСУРСІВ ЗАКАРПАТТЯ3.1. Проблеми використання природних рекреаційних ресурсів
Закарпаття

Значні екологічні проблеми, що виникають в рекреаційних зонах Закарпаття, головним чином пов'язані з неорганізованим туризмом, а не його організованою формою. Пошкодження довкілля часто виникає внаслідок самовільного розміщення відпочинкових баз, незаконного полювання та риболовлі, збору дикорослих рослин, лікарських трав, грибів, шишок, збирання березового соку, бездозвільного розпалювання вогнищ, тощо. До факторів, які найбільше впливають порушення екологічного стану рекреаційних зон, можна віднести експлуатацію природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища. Це проявляється передусім у неконтрольованому вирубуванні лісів, ерозії ґрунтів та забрудненні повітря викидами транспортних засобів і промислових джерел забруднення.

Таблиця 3.1.

Екологічні проблеми рекреаційних зон Закарпаття та шляхи їх
вирішення

Рекреаційні зони	Екологічні проблеми	Шляхи попередження чи вирішення проблеми
<i>Природно-антропогенні та антропогенні</i>	1) Пошкодження, знищення або витопування трав'янистих рослин; 2) Пошкодження чи знищення деревостанів; 3) Самовільне збирання та знищення рослин, занесених до червоної книги України; 4) Збирання дикорослих лікарських рослин, грибів,	- створення природно-заповідних територій; - обмеження в'їзду транспортних засобів на територію рекреаційних зон, природно-заповідних об'єктів, курортних чи лікувально-оздоровчих зон; - притягнення винних до відповідальності (відшкодування заподіяної

	<p>ягід з механічним пошкодженням;</p> <p>5) Зникнення окремих видів рослинного чи тваринного походження, збіднення їх видів.</p> <p>6) Інтенсивне поширення адвентивних видів рослин на території області: борщівника Сосновського <i>Heraclеum sosnowskyi</i> та Амброзії полинолистої <i>Ambrosia artemisiifolia</i>;</p> <p>7) Незаконне полювання та рибальство.</p>	<p>екологічним правопорушенням шкоди, адміністративна відповідальність, тощо).</p>
<i>Повітряні</i>	<p>1) Забруднення атмосферного повітря шкідливими викидами транспортних засобів та деякими стаціонарними джерелами (здебільшого, магістральних газопроводів).</p>	<p>- поступовий перехід на екологічно безпечні види палива;</p> <p>- здійснення контролю за джерелами викидів забруднювальних речовин.</p>
<i>Ландшафтні</i>	<p>1) Зменшення площ лісів, внаслідок незаконної вирубки лісу, пошкодження чи знищення дерев лісових культур або молодняка, механічне пошкодження чи витоштування лісових насаджень;</p> <p>2) Виснаження земель у процесі виробництва сільськогосподарської продукції та їх деградація;</p> <p>3) Забруднення лісів твердими відходами (скляні або пластмасові пляшки, консервні банки, поліетиленові пакети, тощо);</p> <p>4) Порушення земель на трасах магістральних трубопроводів;</p>	<p>- контроль за вирубкою та встановлення лімітів використання природних ресурсів;</p> <p>- інтенсивне лісовідновлення та лісорозведення; - меліорація земель;</p> <p>- створення природно-охоронних територій;</p> <p>- економічне стимулювання природоохоронних заходів;</p> <p>- екологоосвітня, виховна чи роз'яснювальна робота з рекреантами та місцевим населенням;</p> <p>- притягнення винних до адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення</p>

	<p>5) Незаконне видобування будівельних матеріалів чи корисних копалин;</p> <p>6) Збільшення кількості несанкціонованих сміттєзвалищ.</p>	
<i>Водні</i>	<p>1) Інтенсивне використання великих обсягів прісних водних ресурсів області, зокрема малих гірських річок;</p> <p>2) Зменшення обсягів чистої прісної води;</p> <p>3) Виснаження природних лікувальних ресурсів: мінеральних вод, термальних вод, лікувальних грязей, тощо;</p> <p>4) Забруднення повневіх водойм області каналізаційними стоками, паливно-мастильними матеріалами;</p> <p>5) Засмічення поверхневих водойм побутовим сміттям, скляними чи поліетиленовими предметами;</p> <p>6) Відсутність належних систем централізованого водопостачання водовідведення</p>	<p>- раціональне використання природних ресурсів;</p> <p>- впровадження або модернізація очисного обладнання та устаткування для утилізації забруднювальних речовин;</p> <p>- здійснення контролю за джерелами скидів забруднювальних речовин;</p> <p>- встановлення лімітів використання природних ресурсів.</p>

Аналізуючи дані, представлені в таблиці 3.1, важливо визначити, що для збереження задовільного екологічного стану основних рекреаційних зон Закарпаття, ландшафтів та біорізноманіття області потрібно впроваджувати комплекс взаємопов'язаних заходів. Необхідно не лише вживати дозвільні та заборонні заходи, але і враховувати ініціативи, спрямовані на відновлення та поліпшення природних зон та ресурсів, а також мінімізацію негативного впливу людської діяльності на природні об'єкти. Розвиток організованого екологічного туризму виявляється ефективним шляхом вирішення

екологічних проблем, які існують у рекреаційних зонах Закарпаття. Цей підхід може забезпечити фінансову підтримку для охорони довкілля та підвищити важливість унікальних природних об'єктів, які повинні залишатися в непорушеному стані.

Рекреаційні зони Закарпаття, хоча і унікальні, але стикаються із серйозним впливом антропогенного та природного характеру. Цей вплив призводить до проблем, таких як незаконний туризм, браконьєрство, надмірне використання природних ресурсів, забруднення ландшафтів і водойм, а також забруднення повітря. Найбільше постраждали ландшафтні, земельні та водні рекреаційні ресурси, а також флора і фауна регіону.

До найбільш ефективних заходів щодо вирішення цих екологічних проблем можна віднести раціональне використання природних ресурсів, розвиток організованого екологічного туризму, створення природно-заповідних територій, еколого-просвітницьку роботу з усіма верствами населення та відпочивальниками, а також вживання адміністративних заходів щодо відповідальності за порушення екологічних норм.

Окрім екологічних проблем можна додаткового виділити наступні:

1) Забруднення та відходи:

Підвищений туризм може призводити до накопичення відходів та забруднення природи. Недостатні інфраструктура для сміттєвих смуг та відповідного управління відходами може сприяти цьому явищу.

2) Надмірний туризм:

Популярні рекреаційні об'єкти можуть стикатися з надмірним туристичним тиском, особливо у пікові періоди. Це може призводити до перенаселення, затримок та загроз для природних резерватів.

3) Втрата автентичності:

Розвиток туризму може супроводжуватися змінами в місцевих культурних традиціях та способах життя. Надмірна комерціалізація може впливати на автентичність та оригінальний характер місцевих спільнот.

4) Неадекватна інфраструктура:

Недостатня інфраструктура, така як дороги, парковки, готелі та ресторани, може ускладнювати туристичний рух та призводити до незадовільного досвіду відпочинку.

5) Вплив на термальні води:

Використання термальних вод для рекреації може впливати на їхню якість та екологічний баланс. Забруднення води та зниження рівня підземних вод може виникнути в результаті неконтрольованого використання термальних ресурсів.

б) Соціальні виклики:

Збільшення туризму може створювати соціальні конфлікти між місцевими мешканцями та туристами через високий попит на землю, житло та інші ресурси.

Для збереження природних рекреаційних ресурсів Закарпаття важливо впроваджувати сталі підходи до туризму, збалансовані з природоохоронними заходами та врахуванням інтересів місцевого населення.

3.2. Перспективи використання природних рекреаційних ресурсів Закарпаття

Збільшення туристичної інфраструктури в Закарпатській області, удосконалення та організація туристичних маршрутів, підвищення інформаційної освіченості відвідувачів щодо туристичних можливостей регіону за допомогою онлайн ресурсів та проведення обширних туристичних заходів сприятимуть зростанню конкурентоспроможності в галузі туризму та рекреації. Для привертання більше туристів вже діють різноманітні гастрономічні та культурні фестивалі та святкування. Наприклад:

- Фестиваль "Червене вино" (Мукачево),
- Свято "Огинь і м'ясо" (Мукачево),
- Фестиваль "Бограч" (с. Косино, Берегівський район),

- Гуцульська виставка "Бриндзя" (Рахів),
- Фестиваль "Угочанська лоза" (Виноградів),
- Гастрономічне свято "Берлибашський бануш" (с. Костилівка, Рахівський район),
- Закарпатський фестиваль пряників (Ужгород),
- Свято меду (Мукачево),
- Парад наречених (Ужгород) та інші.

Проте, це лише початкові заходи, які сприяють поліпшенню якості етнографічного туризму і не впливають на збільшення обсягів інвестицій у туристичну галузь Закарпаття зі сторони держави чи великих туристичних компаній. Щодо культурно-етнічних ресурсів, їхню важливість не повинно бути недооціненою, оскільки вони мають значний потенціал і можуть відігравати важливу роль як доповнення до природно-туристичних ресурсів, що, в свою чергу, підвищить конкурентоспроможність туристичної пропозиції [14, с. 28].

Основні заходи, спрямовані на створення умов для ефективної маркетингової та інформаційної політики для підтримки регіонального та національного туристичного продукту на внутрішніх та міжнародних туристичних ринках, збільшення туристичних потоків та підвищення надходжень від туристичної діяльності до бюджетів усіх рівнів, включають:

1. Удосконалення системи управління підприємствами туристичної сфери.
2. Підвищення професійного рівня працівників туристично-рекреаційної сфери.
3. Будівництво об'єктів туристичної інфраструктури, таких як туристичні кемпінги та стоянки вздовж туристичних шляхів.
4. Зазначені заходи, проте, мають виразний декларативний характер.
5. Основні напрямки використання природних рекреаційних ресурсів Закарпаття включають:

6. Гірський туризм: Закарпаття, розташоване в Карпатах, приваблює туристів своєю живописністю та можливостями для активного відпочинку. Розвиток гірського туризму, велосипедних маршрутів та гірського лижного спорту сприятиме повертанню туристів із різних країн.

7. Екологічний туризм: Різноманітні природні резервати, національні парки та унікальні природні видовища роблять Закарпаття ідеальним місцем для екологічного туризму. Екотуризм може сприяти збереженню природних ресурсів та включати в себе екскурсії, біорезервати та освітні заходи щодо сталого способу життя.

8. Термальні води: Закарпаття славиться своїми термальними водами. Розвиток термальних курортів та спа-центрів привертає людей, які шукають відпочинок та оздоровлення. Це може стати джерелом економічного зростання регіону.

9. Культурний туризм: Закарпаття багате культурною спадщиною, пов'язаною з різними етнічними групами, що проживають у регіоні. Розвиток культурного туризму, включаючи етнічні фестивалі, музеї та традиційні заходи, може привертати туристів, зацікавлених в історії та культурі.

10. Агротуризм: З урахуванням розвиненого сільського господарства, агротуризм може стати важливим напрямком розвитку. Туристи можуть брати участь у сільськогосподарських роботах, дегустувати місцеві продукти та відчувати атмосферу сільського життя.

Загальний успіх розвитку природних рекреаційних ресурсів Закарпаття залежатиме від ефективної взаємодії між владою, громадою та підприємствами для забезпечення сталого розвитку та збереження природи.

Для ефективного вирішення існуючих проблем пропонується розпочати з утворення сучасної системи управління туристично-рекреаційним комплексом Закарпатської області. За допомогою запропонованої структури та завдань діяльності управління туризму обласної державної адміністрації можна сформувати конкурентоспроможний туристичний продукт. Ключовою метою є забезпечення консолідації зусиль влади, бізнесу та громадськості для

створення ефективної моделі управління та створення сприятливих економіко-правових та організаційних умов для привертання внутрішніх та зарубіжних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу регіону.

Управління туризму обласної державної адміністрації має стати ключовим інструментом для визначення проблем та розробки стратегічних та оперативних заходів їх вирішення. Подальші дослідження слід спрямовувати на конкретизацію можливих шляхів вирішення визначених проблем туристично-рекреаційного комплексу Закарпаття.

2.3. Маршрут по рекреаційним ресурсам Закарпаття

Початок маршруту: **Київ**

Ужгород:

Подорож починається в столиці України, місті Київ.

Далі йде переміщення до Ужгорода, можна обрати автомобільний або залізничний транспорт.

Карпати:

Проведіть перший день в Карпатах, зокрема, в гірському регіоні поблизу Ужгорода.

За допомогою локального транспорту або автомобільної прокатки перейдіть у вищі частини Карпат для гірського відпочинку.

Термальні води:

Наступного дня відвідайте термальні води, які знаходяться в Косино чи Солотвині.

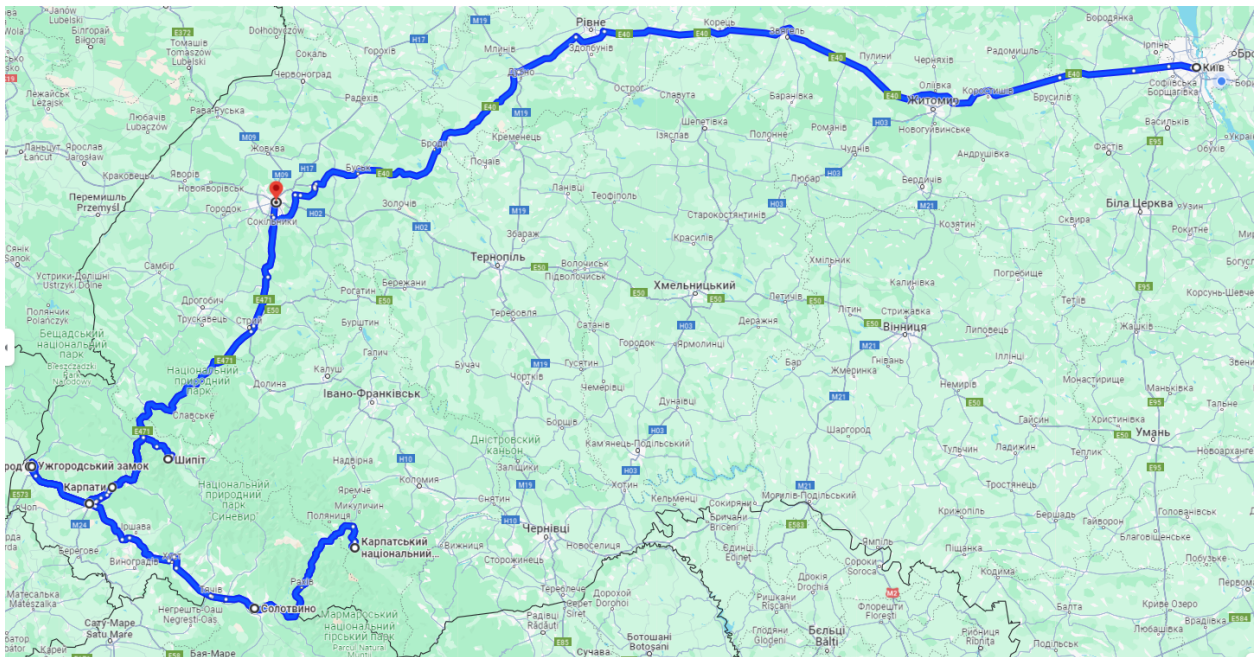

Рис. 3.1. Маршрут по рекреаційним ресурсам Закарпаття

Національні парки та природні резервати:

Подорожуйте до Закарпатського національного природного парку або Великоберезнянського природного резервату для природничих вражень.

Музеї та історичні пам'ятки:

Поверніться в Ужгород і відвідайте місцеві музеї та історичні пам'ятки, включаючи Ужгородський замок.

Водоспади та озера:

Прямуйте до водоспаду Шипіт та озера Синевир для насолоди природою.

Храми та церкви:

Закінчіть маршрут, відвідавши релігійні об'єкти, такі як храм Святого Михайла у Мукачеві та інші церкви.

Кінець маршруту: Львів або Київ

Закінчіть подорож у місті Львів, яке відоме своєю архітектурою та культурою, або поверніться в Київ залежно від ваших планів.

Цей маршрут дозволить оглянути різноманіття природи та культурні багатства Закарпаття, розпочавши та завершивши подорож в українських містах Київ або Львів.

У результаті планування маршруту по природним рекреаційним ресурсам Закарпаття можна визначити, що регіон має великий потенціал для розвитку туризму та відпочинку. Однак, виокремлені питання та виклики вказують на необхідність сталого та відповідального підходу до використання цих ресурсів.

Маршрут пропонує різноманітні можливості для туристичного відпочинку, враховуючи гірські краєвиди, термальні води, історичні пам'ятки та культурні особливості Закарпаття. Відвідування природних парків, музеїв, водоспадів і озер дозволить туристам насолоджуватися багатством регіону.

ВИСНОВКИ

Природні рекреаційні ресурси визначають собою природні об'єкти та умови, які можуть служити основою для активного відпочинку та рекреаційної діяльності людей. Це може включати в себе різноманітні природні ландшафти, водні об'єкти, ліси, гори, парки, пляжі, а також чисте повітря та інші природні фактори, які сприяють відновленню сил і насолоді від природних окрас та ресурсів.

Найбільш деталізовану й докладну класифікацію рекреаційних ресурсів розробив О. О. Бейдик. Ним розроблені також методичні підходи та методики інвентаризації й оцінки рекреаційних ресурсів різних видів, складені бази даних щодо кількісної та якісної характеристики рекреаційних ресурсів в межах України та її регіонів.

Рекреаційні ресурси охоплюють об'єкти, явища та процеси, які використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації і туризму, представляючи матеріальну і духовну основу для формування туристично-рекреаційних систем різних типів та рангів. Ключовою характеристикою цих ресурсів є їх здатність сприяти відновленню фізичних та духовних сил рекреантів. Вони можуть бути використані як для безпосереднього, так і опосередкованого задоволення та надавати різноманітні послуги в сфері курортно-лікувального та рекреаційно-туристичного напрямку.

Основними природними рекреаційними ресурсами Закарпаття є бальнеологічні, до яких відносяться лікувальні мінеральні води, лікувальні грязі та озокерит. Закарпаття має значні туристично-рекреаційні ресурси, об'єднуючи природні, історико-культурні та інфраструктурні аспекти, що робить його привабливим для широкого кола відвідувачів. Такий різноманітний пул ресурсів створює унікальні умови для розвитку туризму та рекреації в регіоні. У даному регіоні розкриті практично всі аспекти рекреаційної сфери, охоплюючи широкий спектр від санаторно-курортного

лікування до різних форм відпочинку та видів туризму, які активно розвиваються упродовж усього року.

Кожного Закарпатський регіон відвідують тисячі відпочиваючих не лише з кожного куточку України, а й з-за кордону. Туристи прагнуть відвідати цікаві місця області, пізнати самотність та надзвичайний колорит краю, а головне - відпочити душею та тілом. Цьому сприяють вражаючі краєвиди, гірське повітря, кристальні води рік та озер. Це все дарує насолоду і змушує повертатись ще до цього привабливого регіону. Відпочинок у Закарпатській області надзвичайно різноманітний, колоритний, багатогранний і різноманітний, адже кожен знайде тут те, що йому до смаку, наприклад: помилуватись історико-культурними та архітектурними пам'ятками.

Значної шкоди довкіллю завдає не стільки організований туризм, як неорганізований. Катастрофічні екологічні проблеми часто є наслідками самовільного розміщення баз відпочинку, незаконне полювання чи рибальство, збирання дикорослих трав та ягід, лікарських рослин, грибів, шишок, заготівля березового соку, самовільне розпалювання багаття, колекціонування ботанічних та зоологічних видів, тощо. До негативних чинників, які найбільше спричиняють порушення екологічного стану рекреаційних зон Закарпаття можна віднести і виснаження природних ресурсів, і забруднення довкілля.

Розширення мережі туристичної інфраструктури в Закарпатській області, вдосконалення та організація туристичних маршрутів, підвищення інформаційної освіченості відвідувачів про туристичні можливості регіону через онлайн ресурси та проведення широкомасштабних туристичних заходів сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності в галузі туризму і рекреації.

Для ефективного розв'язання існуючих проблем пропонується почати з створення сучасної системи управління туристично-рекреаційним комплексом області. Запропонованою структурою та завданнями діяльності управління туризму обласної державної адміністрації можливо створити

конкурентоспроможний туристичний продукт. Важливо забезпечити консолідацію зусиль влади, бізнесу та громадськості для створення ефективної моделі управління та створення сприятливих економіко-правових та організаційних умов для привертання вітчизняних та іноземних інвестицій в туристично-рекреаційну сферу регіону.

У результаті планування маршруту по природним рекреаційним ресурсам Закарпаття можна визначити, що регіон має великий потенціал для розвитку туризму та відпочинку. Однак, виокремлені питання та виклики вказують на необхідність сталого та відповідального підходу до використання цих ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галунько В. В. Адміністративне право України. Київ: ХМД, 2013. 396 с.
2. Волошин І., Ненько К., Щурокова Р. Рекреаційна географія і туризм. Наукові записки, 2015. № 1. С. 124-131.
3. Дорогунцов С. І. Екологія. Київ: КНЕУ, 2005. 371 с.
4. Жученко В. Б. Розвиток туристсько-рекреаційної діяльності на Україні: передумови та перспективи. Регіональні перспективи. 2015. №1 (14). С. 45-51.
5. Жученко В. Б. Стратегічні проблеми розвитку рекреаційно-туристичного комплексу України. Економіка України. 2018. № 1. С 174-180. 74
6. Жук І. З. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичного бізнесу в Україні. Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія Міжнародні відносини. 2015. Вип. 24. С. 71-76.
7. Жук І. З. Актуальні проблеми та перспективи управління туристичною індустрією в Україні. Актуальні проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні: теорія і практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. К., 2015. С. 68-70.
8. Зінько Ю.В. Сільський туризм. К. Знання, 2006. 271 с.
9. Іванов Є. Ландшафти гірничо-промислових територій. Львів: Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 334 с.
10. Інвестиції та інноваційний розвиток (матеріали Державного агентства України з інвестицій та інновацій до парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів»). URL: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48726> (дата звернення: 21.01.2024).

11. Киртич Л.П. Курортно-рекреаційне зонування Закарпаття. Матеріали Міжнародного конгресу «Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: перспективи культурного та економічного розвитку». Трускавець. 2000. С.206-209.
12. Кравців В. С., Євдокименко В. К., Габрель М. М., Копач М. В. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації. Чернівці: Прут, 2015. 71 с.
13. Курортні ресурси України. За ред. М.С. Лободи. К.: ТАМЕД, 2015. 344 с.
14. Курортно-рекреаційні зони Закарпаття. Довідник 2000. НПО «Реабілітація». Ужгород, 2000. 235 с.
15. Кравців, В. С. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації. Чернівці: Прут, 2015. 72 с.
16. Марцин В.С. Особливості залучення іноземних інвестицій за умов виходу з кризи. Проблеми науки, 2011. № 3 С. 2-10.
17. Онищук О. О. Адміністративно-правова діяльність суб'єктів владних повноважень по боротьбі з браконьєрством: автореф. Львів, 2008. 19 с.
18. Пітюлич М.І., Кушнір Ю.Б., Лавренюк Є.С., Молнар О.С. Регіон: соціально-економічні трансформації. Монографія. Ужгород: Карпати, 2007. 416 с.
19. Попова Ю.М. та Макаренко М.Ю. Туризм у сфері міжнародних фінансів та перспективи його розвитку в Україні. Економіка і регіон, 2010. № 1. С.157-160.
20. Семенов В. Ф., Михайлюк О. Л. Екологічний менеджмент. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 407 с.
21. Січка І. І. Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття та проблеми інвестиційного забезпечення регіону. Науковий вісник Ужгородського університету, 2011. С. 47-53.

22. Сочка К.А. Організація рекреаційної діяльності. Інститут державного управління і регіонального розвитку. Ужгород, 1997. 63 с.
23. Соціально-економічне становище України за січень–квітень 2011 року. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.01.2024).
24. Соціально-економічний розвиток України (регіональний розріз) за січень-квітень 2011. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.01.2024).
25. Статистичний збірник «Регіони України». Державний комітет статистики України, 2010. ч. 2, К. 804 с.
26. Троцька М. В. Природні ресурси як об'єкти загальнодержавного та місцевого значення. Право та інноваційне суспільство, 2016. № 1 (6). С. 51-59.
27. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.
28. Харитоновна О. І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа: автореф. Одеса, 2004. 36 с.
29. Шиманська В. Розвиток регіонального туристичного комплексу як засіб підвищення конкурентоспроможності держави. Вісник, 2010. № 3. С. 123-124.
30. Шиленко М. В. Природні ресурси, як об'єкт адміністративно-правової охорони. Форум права, 2013. № 1. С. 1194-1199.